

چکیده

نام خانوادگی : مصطفایی	نام: مهري	شماره دانشجویی: ۹۲۱۶۷۱۰
عنوان پایان نامه : بررسی شخصیت حقوقی وقف در حقوق ایران و فقه اسلامی		
استاد راهنما: دکتر پژمان محمدی		
اساتید مشاور: دکتر سید محمد حسن ملانکه پور شوشتري، آقای حسین ایزدی		
درجه تحصیلی: کارشناسی ارشد	رشته: حقوق	گرایش: حقوق خصوصی
دانشگاه : شهید چمران اهواز	دانشکده: اقتصاد و علوم اجتماعی	گروه : حقوق
تاریخ فارغ التحصیلی : ۹۵/۶/۲۹		تعداد صفحه: ۱۳۹
کلید واژه ها : شخصیت حقوقی، وقف، موقوفه، فقه، آثار		
چکیده		
<p>به موجب ماده ۳ قانون تشکیلات و اختیارات سازمان حج و اوقاف و امور خیریه مصوب ۶ دی ماه ۱۳۶۳ «هر موقوفه دارای شخصیت حقوقی است و متولی یا سازمان حسب مورد نماینده آن می باشد».</p> <p>قانون گذار با شناخت شخصیت حقوقی برای وقف به عنوان یکی از نهادهای پیشرفته در حقوق و فقه اسلامی به این تأسیس حقوقی رونق بخشیده است. شناخت شخصیت حقوقی برای موقوفات موجب می شود این نهاد حقوقی از طرف دولت و دیگر نهادهای حقوقی و اجتماعی به رسمیت شناخته شود و جایگاه حقوقی مستحکمی در جامعه بیابد به نحوی که تطورات سیاسی و اجتماعی نتواند بر اصل ابدیت آنها خدشه وارد آورد و حیات مستمر آنها را در طول زمان تضمین کند. شخصیت حقوقی وقف از خصائص و ویژگی های منحصری برخوردار است که تمایز آن از سایر اشخاص حقوقی حقوق خصوصی را موجب گردیده است. این نهاد حقوقی که از وصف انحصاری خیریه بودن برخوردار است صرفاً به اموال اختصاص یافته و بدون حضور انسان ها شخصیت حقوقی به وجود می آورد. ویژگی دیگر این نهاد، دائمی و ابدی بودن آن است. با لحاظ ویژگی های این شخصیت عوامل عمده وجوه تمایز موقوفات با سایر اشخاص حقوقی حقوق خصوصی در مرحله تشکیل، اداره، انحلال آنها می باشد. شناسایی شخصیت حقوقی وقف به نوبه خود آثار و نتایجی را دربر دارد. با توجه به ماده ۵۸۸ ق.ت. موقوفات از کلیه حقوق و تکالیفی که مختص انسان نباشد برخوردار است. از جمله این حقوق و تکالیف، دارایی مستقل، حساب جداگانه حق اقامه دعوا و دادرسی، انعقاد قرارداد، پرداخت مالیات و غیره می باشد.</p>		

فهرست مطالب

۱	مقدمه.....
۱	ضرورت و اهمیت تحقیق.....
۲	اهداف تحقیق.....
۲	اهداف اصلی.....
۲	اهداف فرعی.....
۲	چارچوب نظری و پیشینه تحقیق.....
۴	پرسش ها.....
۵	تعریف مفهومی و عملیاتی متغیرهای تحقیق.....
۵	روش تحقیق.....

فصل اول: مفهوم و مبنای شخصیت حقوقی وقف

۷	مبحث اول: تعاریف.....
۷	گفتار اول: شخصیت حقوقی.....
۷	بند اول: شخصیت.....
۸	بند دوم: حقوقی.....
۹	بند سوم: بررسی مفهوم شخصیت حقوقی.....
۱۱	گفتار دوم: وقف و موقوفه.....
۱۲	بند اول: وقف و موقوفه در زبان.....

بند دوم: وقف در اصطلاح.....	۱۲
۱- دیدگاه فقهای شیعه.....	۱۲
۲- دیدگاه فقهای اهل تسنن.....	۱۴
۱-۲- شافعی.....	۱۴
۲-۲- حنفی.....	۱۵
۳-۲- حنبلی.....	۱۵
۴-۲- مالکی.....	۱۵
۳- وقف از منظر حقوق مدنی.....	۱۶
مبحث دوم: مبانی اعطای شخصیت حقوقی وقف.....	۱۷
گفتار اول: مبانی نظری و اندیشه فقها.....	۱۸
بند اول: بنیان اندیشه فقهی در شخصیت حقوقی وقف.....	۱۹
۱- عدم خروج مال از دارایی واقف، محدودیت حقوق مالکانه.....	۲۰
۱-۱- فقهای امامیه.....	۲۰
۲-۱- فقهای اهل تسنن.....	۲۰
۲- انتقال مالکیت به موقوف علیه.....	۲۲
۱-۲- فقهای امامیه.....	۲۲
۲-۲- فقهای اهل تسنن.....	۲۳
۳- مالکیت خداوند متعال نسبت به عین موقوفه.....	۲۵

بند دوم: انتساب خصائص و آثار شخصیت حقوقی به موقوفات در فقه..... ۲۷

۱- ثبوت عهده و ذمه برای موقوفات..... ۲۸

۲- حق دادرسی موقوفات..... ۲۹

۳- حق شفعه موقوفات..... ۳۰

بند اول: مبنای تاریخی و اجتماعی..... ۳۲

بند دوم: مبنای اقتصادی..... ۳۵

فصل دوم: شخصیت حقوقی وقف و مقایسه آن با سایر نهادهای مشابه

مبحث اول: مصادیق مهم اشخاص حقوقی حقوق خصوصی..... ۳۸

گفتار اول: شخصیت حقوقی وقف..... ۳۸

بند اول: ماهیت حقوقی شخصیت حقوقی وقف..... ۳۹

۱- نظریه حقیقی بودن شخصیت حقوقی..... ۳۹

۲- نظریه فرضی بودن شخصیت حقوقی..... ۳۹

۳- نظریه قابل قبول در مورد ماهیت شخص حقوقی وقف..... ۴۰

بند دوم: ویژگی های شخصیت حقوقی وقف..... ۴۱

۱- مال بودن موقوفات..... ۴۱

۲- شخصیت حقوقی وقف اثر تبعی عقد وقف..... ۴۳

۱-۲- واقف..... ۴۵

۲-۲- موقوف علیه..... ۴۵

- ۴۶-۳-۲- قبض عین موقوفه .....
- ۴۸-۳- عدم محدودیت زمانی شخصیت حقوقی وقف .....
- ۴۹- گفتار دوم: شخصیت حقوقی ترکه .....
- ۴۹- بند اول: مفهوم ترکه .....
- ۵۰- بند دوم: ترکه قبل از تصفیه .....
- ۵۲- گفتار سوم: شرکت های تجاری .....
- ۵۳- بند اول: مفهوم شرکت .....
- ۵۴- بند دوم: ماهیت حقوقی شرکت های تجاری .....
- ۵۶- گفتار چهارم: موسسات غیر تجاری .....
- ۵۷- مبحث دوم: مقایسه وقف با سایر اشخاص حقوقی حقوق خصوصی .....
- ۵۷- گفتار اول: مقایسه وقف با سایر اشخاص حقوقی در تشکیل شخصیت حقوقی .....
- ۵۸- بند اول: وجوه اشتراک شخصیت حقوقی وقف در ایجاد با سایر اشخاص حقوقی .....
- ۵۸-۱- وجود مال شرط تحقق شخصیت حقوقی .....
- ۵۹-۲- تبعی بودن شخصیت حقوقی وقف و شرکت ها .....
- ۵۹- بند دوم: وجوه افتراق شخصیت حقوقی وقف در ایجاد با سایر اشخاص حقوقی .....
- ۶۰-۱- عدم نیاز به ثبت وقف .....
- ۶۰-۲- عدم نیاز به اساسنامه در وقف .....
- ۶۱-۳- عدم نیاز به مداخله دو شخص در وقف .....

- ۴- عدم نیاز به قبض مال در تحقق شخصیت سایر اشخاص و لزوم تعهد به پرداخت ۶۱
- گفتار دوم: مقایسه اداره موقوفات با سایر اشخاص حقوقی حقوق خصوصی ۶۲
- بند اول: وجوه اشتراک اداره شخصیت حقوقی وقف با سایر اشخاص حقوقی ۶۳
- ۱- لزوم وجود مدیر ۶۳
- ۱-۱- مدیر موقوفات عام و خاص ۶۳
- ۱-۲- مدیر شرکت های تجاری و مؤسسات غیر تجاری ۶۵
- ۱-۳- مدیر ترکه ۶۵
- ۲- امین بودن مدیر ۶۵
- ۳- معوض بودن مدیریت ۶۶
- ۴- محدودیت اختیارات مدیر در همه موارد ۶۷
- ۵- عدم امکان تفویض سمت مدیریت در همه اشخاص حقوقی ۶۹
- بند دوم: وجوه افتراق مدیریت موقوفات با سایر اشخاص حقوقی ۶۹
- ۱- نحوه نصب و عزل و استعفای مدیر ۷۰
- ۱-۱- نصب مدیر ۷۰
- ۱-۲- عزل و استعفای مدیر ۷۱
- ۱-۳- انزال مدیر ۷۲
- ۲- پایان ناپذیری مدیریت وقف ۷۳
- ۳- محدودیت متولی در اداره موقوفه ۷۳

- ۳-۱- اجاره موقوفات ۷۴
- ۳-۲- بیع موقوفات ۷۴
- ۳-۲-۱- خرابی موقوفه ۷۵
- ۳-۲-۲- اختلاف موقوف علیهم ۷۵
- ۴- نظارت سازمان اوقاف بر عملکرد متولی ۷۵
- گفتار سوم: مقایسه وقف با سایر اشخاص حقوقی در انحلال شخصیت حقوقی ۷۶
- بند اول: وجوه اشتراک در انحلال شخصیت حقوقی وقف با سایر اشخاص حقوقی ۷۶
- ۱- انحلال ویژگی مشترک همه اشخاص حقوقی ۷۶
- ۲- شباهت در برخی اسباب انحلال ۷۷
- ۲-۱- تلف مال یا سرمایه ۷۷
- ۲-۲- عدم امکان انتفاع مورد نظر واقف و غیر ممکن شدن تحقق موضوع شرکت ۷۷
- بند دوم: وجوه افتراق در انحلال شخصیت حقوقی وقف با سایر اشخاص حقوقی ۷۸
- ۱- تفاوت در شیوه انحلال ۷۸
- ۱-۱- انحلال موقوفات ۷۸
- ۱-۱-۱- تلف مال موقوفه ۷۸
- ۱-۱-۲- عدم امکان انتفاع مورد نظر واقف ۷۹
- ۱-۱-۳- تملک مال موقوف در نتیجه اعمال حق شفعه ۸۱
- ۲-۱- انحلال شرکت ها و مؤسسات غیر تجاری ۸۲

- ۳-۱- انحلال ترکه ۸۲
- ۲- تفاوت در اسباب انحلال ۸۲
- ۱-۲- عدم دخالت اراده واقف و متولی در انحلال ۸۲
- ۲-۲- عدم دخالت وضعیت واقف در انحلال ۸۳
- ۳- تفاوت در آثار انحلال ۸۳
- ۱-۳- عدم بقای شخصیت حقوقی وقف پس از انحلال ۸۳
- ۲-۳- تقسیم دارایی ۸۴
- ۴- تشریفات انحلال ۸۴

فصل سوم: آثار شخصیت حقوقی وقف

- مبحث اول: آثار شخصیت حقوقی وقف از منظر حقوق مدنی ۸۶
- گفتار اول: دارایی موقوفات ۸۷
- بند اول: ممنوع بودن فروش یا تبدیل مال موقوفه ۸۸
- ۱- دلایل ممنوع بودن فروش یا تبدیل مال موقوفه در منابع فقهی ۸۸
- ۱-۱- اجماع ۸۹
- ۲-۱- عموم آیه شریفه اوفوا بالعقود (آیه ۱ سوره مائده) ۸۹
- ۳-۱- نص روایات ۸۹
- ۲- موارد جواز بیع موقوفات ۹۰
- ۱-۲- خراب شدن موقوفه ۹۰

- ۹۱-۲-۲- وقوع اختلاف بین موقوف علیهم.....
- ۹۲- بند دوم: نحوه فروش و تبدیل موقوفه.....
- ۹۳- بند سوم: قابلیت پذیرش انواع مال در دارایی موقوفات.....
- ۹۴-۱-وقف دین.....
- ۹۵-۲-وقف کلی فی الذمه.....
- ۹۵-۳-وقف منفعت.....
- ۹۷-۴-وقف حقوق معنوی.....
- ۹۸- گفتار دوم: سایر حقوق و تکالیف موقوفه.....
- ۹۸- بند اول: انعقاد قرارداد و محدودیت های آن.....
- ۹۹-۱- عقد اجاره.....
- ۱۰۰-۱-۱- مزایده.....
- ۱۰۲-۱-۲- پذیره.....
- ۱۰۲-۱-۲-۱- پذیره ابتدایی.....
- ۱۰۳-۱-۲-۲- پذیره انتقالی.....
- ۱۰۳-۱-۳- اهدایی.....
- ۱۰۳-۱-۴- نحوه استفاده از وجوه دریافتی در اجاره.....
- ۱۰۴-۲- عقد بیع.....
- ۱۰۵- بند دوم: بودجه و حساب اختصاصی موقوفات.....

- بند سوم: پرداخت مالیات توسط موقوفات و موارد معافیت آن ۱۰۵
- مبحث دوم: آثار شخصیت حقوقی موقوفات از منظر قوانین شکلی ۱۰۷
- گفتار اول: شخصیت حقوقی وقف در دادرسی ها ۱۰۸
- بند اول: طرح دعاوی ۱۰۸
- ۱- پرداخت هزینه دادرسی ۱۰۸
- ۲- عدم پذیرش اعسار موقوفه ۱۱۲
- بند دوم: طرح و پاسخ گویی به دعاوی توسط مدیر وقف ۱۱۲
- ۱- متولی ۱۱۲
- ۲- سازمان اوقاف ۱۱۳
- ۳- وکیل موقوفه ۱۱۴
- بند سوم: مداخله و ورود سازمان اوقاف ۱۱۴
- گفتار دوم: مسولیت شخصیت حقوقی وقف ۱۱۵
- بند اول: مسولیت مدنی ۱۱۶
- بند دوم: مسولیت کیفری ۱۱۷
- گفتار سوم: اداره تحقیق اوقاف ۱۱۷
- بند اول: شعب تحقیق حقوقی و حسابرسی ۱۱۸
- ۱- ترکیب شعبه حقوقی تحقیق ۱۱۸
- ۲- وظایف و صلاحیت شعبه حقوقی تحقیق ۱۱۸

۳- ترکیب شعبه حقوقی حسابرسی	۱۲۱
۴- وظایف شعب حقوقی حسابرسی	۱۲۱
بند دوم: چگونگی رسیدگی شعب تحقیق حقوقی.....	۱۲۳
۱-آراء شعب تحقیق.....	۱۲۵
۲-اعتراض به رأی شعب تحقیق.....	۱۲۵
نتیجه گیری	۱۲۷
پیشنهاد ها	۱۲۹
منابع	۱۳۲

نشان های کوتاه

ج	جلد
ص	صفحه
ش	شماره
صص	صفحه ها
ر.ک	رجوع کنید
ق.ت	قانون تجارت
ق.م	قانون مدنی
ق.ا.ح	قانون امور حسبی
ق.م.ا	قانون مجازات اسلامی
ق.ث	قانون ثبت اسناد و املاک مصوب
ق.م.م	قانون مسولیت مدنی
ق.آ.د.م	قانون آیین دادرسی دادگاه های عمومی و انقلاب در امور مدنی مدنی
ق.ا.ا.ف	قانون ابطال اسناد فروش رقبات، آب و اراضی موقوفه مصوب
آ.ا.ث.م.غ.ت	آیین نامه اصلاحی ثبت تشکیلات و موسسات غیر تجارتمی
ق.ت.ا.س.ح.ا.ا.خ	قانون تشکیلات و اختیارات سازمان حج و اوقاف امورخیریه
آ.ق.ت.ا.س.ح.ا.ا.خ	آیین نامه تشکیلات و اختیارات سازمان حج و اوقاف امور خیریه
آن.ت.و.پ.ا	آیین نامه نحوه و ترتیب وصول پذیره اهدایی

مقدمه

مفاهیم حقوقی از نیازهای اجتماعی نشأت می‌گیرد و تکامل آنها از گسترش این نوع نیازها و پیچیدگی آنها سرچشمه گرفته است. شخصیت حقوقی از ضرورت ساماندهی روابط اجتماعی برخاسته و پیدایش نیازهای اجتماعی اعتبار شخصیت حقوقی را برای عناوین مختلف از جمله وقف ایجاد کرده است. بنابراین نیازهای جدید در اقتصاد، سیاست و حقوق زمینه پیدایش عناوین حقوقی را به گونه‌ای فراهم کرده است که مفاهیم حق و تکلیف به عناوین حقوقی مانند عناوین حقیقی نسبت داده شود. به موجب ماده ۳ قانون «تشکیلات و اختیارات سازمان حج و اوقاف و امور خیریه» مصوب ۶ دی ماه ۱۳۶۳ «هر موقوفه دارای شخصیت حقوقی است و متولی یا سازمان حسب مورد نماینده آن می‌باشد» این ماده راه را برای اثبات شخصیت حقوقی وقف هموار نموده است اما در نوشته‌های بررسی شده این موضوع چندان شکافته نشده است، شایسته است وقف به عنوان شخصیت حقوقی به لحاظ فقهی و حقوقی مورد بحث واقع شود و ابعاد و زوایای آن مورد بررسی قرار بگیرد. مطالعه شخصیت حقوقی وقف افزون بر ثمر علمی، نقش عملی و کاربردی نیز دارد و تا وضعیت آن در جامعه ما روشن نشود نمی‌توان به کارآمدی وقف فکر کرد.

ضرورت و اهمیت تحقیق

همان گونه که گذشت، موضوع تحقیق یکی از مباحث علم حقوق است با وجود اینکه این نهاد حقوقی توسط قانون‌گذار به عنوان شخص حقوقی شناخته شده این نظریه به خوبی از تمام زوایا تبیین نشده و آثار و احکام شخصیت حقوقی وقف به طور منسجم بیان نگردیده است. بنابراین بررسی این موضوع، حل مسائل آن و آشنایی محققان با دیدگاههای فقهی در مسئله و پر کردن خلاء حقوقی ناشی از پرداختن به موضوع، همه و همه ضرورت تدوین نوشته‌ای تحت عنوان «شخصیت حقوقی وقف در حقوق ایران و فقه» را عیان می‌کند لذا برای اینکه مبنای نظری و آثار شخصیت حقوقی وقف هر چه بیشتر تعیین شود ناگزیریم به موضوع بیشتر بپردازیم و مسئله را با بیان مقدمه‌ای پیرامون وقف و سابقه آن مطرح کنیم سپس شخصیت حقوقی و آثار و نتایج آن را بیان نمائیم.

اهداف تحقیق

انگیزه و اهداف چندی در انجام این تحقیق مورد نظر بوده که از میان آنها آنچه که به ضرورت‌های علمی و عملی تحقیق مربوط می‌گردد اهداف سه گانه ذیل است.

اهداف اصلی:

۱- بررسی شخصیت حقوقی وقف در مذاهب اسلامی

۲- بررسی ماهیت و ویژگی های شخصیت حقوقی وقف و مقایسه مشابهت ها و اختلاف های شخصیت حقوقی وقف با سایر اشخاص حقوقی حقوق خصوصی

۲- بررسی آثار و نتایج شخصیت حقوقی وقف

اهداف فرعی:

۱- بررسی سابقه وسیر تکاملی شخصیت حقوقی وقف

۲- اثبات صحت نظریه واقعی بودن شخص حقوقی وقف

۳- کشف و یافتن راه حلی برای حل موارد مشکوک در مسئله مرتبط با آثار و نتایج شخصیت حقوقی وقف

چارچوب نظری و پیشینه تحقیق

آن چه که انجام این پایان نامه را جهت و شکل می دهد، بررسی شخصیت حقوقی وقف از زوایای گوناگون شخصیت حقوقی این نهاد می باشد. پایان نامه مزبور در سه فصل به شرح ذیل نوشته شده است.

فصل اول با عنوان مفهوم و مبانی شخصیت حقوقی وقف در دو مبحث ارائه می گردد. در مبحث اول تعاریف مفاهیم مطرح گردیده و در مبحث دوم پیشینه نظریه شخصیت حقوقی وقف در مذاهب اسلامی و مبانی اعطای شخصیت حقوقی وقف به لحاظ، تاریخی، اقتصادی و اجتماعی، بررسی شده است.

فصل دوم نیز با عنوان شخصیت حقوقی وقف و مقایسه آن با سایر اشخاص حقوقی حقوق خصوصی در دو مبحث ارائه شده است. مبحث اول تحت عنوان مصادیق مهم اشخاص حقوقی حقوق خصوصی طرح گردیده و مبحث دوم با عنوان مقایسه شخصیت حقوقی وقف با سایر اشخاص حقوقی حقوق خصوصی تدوین شده است.

در فصل سوم نیز آثار شخصیت حقوقی این نهاد از منظر قوانین ماهوی و شکلی مورد توجه قرار گرفته است.

مقالات و پایان نامه هایی زیادی راجع به زوایا، انواع، ماهیت و چرستی وقف در فقه و قانون مدنی نوشته شده است، لیکن پژوهشی که بخواهد سؤال اصلی این پایان نامه را به طور جامع پاسخ دهد، تدوین نشده است. این منابع را به عنوان پیشینه تحقیق به شرح ذیل معرفی می نمایم.

کتاب

- ۱- حقوق وقف و موقوفه، پور ارشد، نادر، چاپ اول، انتشارات اندیشه اسلامی، تهران، ۱۳۹۱
- ۲- وقف از دیدگاه حقوق و قوانین، امینان مدرس، محمد، چاپ دوم، انتشارات بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی، ۱۳۸۸
- ۳- حقوق اموال و مالکیت تصرف و وقف، داراب پور، مهرباب، چاپ دوم انتشارات جنگل، ۱۳۹۰
- ۴- وقف در فقه اسلامی و نقش آن در شکوفایی اقتصاد اسلامی، حائری یزدی، محمد حسن، بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی، مشهد، ۱۳۸۰

مقالات

- ۱- سیر پیدایش اندیشه شخصیت حقوقی وقف در فقه اسلام، کاتوزیان، ناصر، فصلنامه وقف میراث جاودان، سال اول، ش ۱، ۱۳۷۲، صص ۶۵-۶۲
- ۲- مطالعه تطبیقی نهاد وقف در فقه و قوانین مدون، امیر محمدی، محمد رضا، مجموعه مقالات وقف و تمدن اسلامی، ش ۱، ۱۳۸۷، صص ۴۷۶-۴۵۱

۳- شرایط وقف، عین موقوفه، و موقوف علیه از دیدگاه فقه اسلامی، جناتی، محمد ابراهیم، فصلنامه وقف میراث جاودان، سال پنجم، ش ۱، ۱۳۷۶، صص ۴۹-۴۲

۴- شخصیت حقوقی وقف، رحمانی، محمد، فصلنامه وقف میراث جاودان، سال هشتم، ش ۲، ۱۳۷۹، صص ۶۸-۵۷

۵- تحول نهاد وقف، ریاحی سامانی، نادر، مجموعه مقالات وقف و تمدن اسلامی، ش ۳، ۱۳۸۷، صص ۴۱۲-۳۶۹

۶- شیوه های جدید بهره وری و سرمایه گذاری اموال وقف، عبادی، صادق، مجموعه مقالات وقف و تمدن اسلامی، ش ۲، ۱۳۸۷، صص ۳۲-۳

با این حال با توجه به دلیل پذیرش دیر هنگام شخصیت حقوقی وقف در قانون در زمینه شخصیت حقوقی وقف و آثار آن به طور خاص بررسی همه جانبه ای صورت نگرفته است، که ضرورت انجام این پایان نامه را محرز می کند.

پرسش ها

آن چه به عنوان سؤال های اساسی این پایان نامه مطرح است و به دنبال پاسخ آنها بوده ایم. سؤال های ذیل است.

۱- آیا پذیرش شخصیت حقوقی وقف در مذاهب اسلامی سابقه دارد؟

۲- ماهیت شخصیت حقوقی وقف چیست؟

۳- مشابهت ها و اختلاف های شخصیت حقوقی وقف با سایر اشخاص حقوقی حقوق خصوصی چیست؟

۴- آثار شخصیت حقوقی وقف در حقوق ایران چیست؟

این پرسش ها، سؤالات اصلی پژوهش پیش رو را تشکیل می دهد که تبعاً به رسم تحقیق در پژوهش ها، مقدمه و مؤخره ای را می طلبد که شرح آن خواهد آمد.

تعریف مفهومی و عملیاتی متغیرهای تحقیق

شخصیت حقوقی

شخصیت حقوقی آن موضوع و موجودی است که از نظر علم حقوق صلاحیت و قابلیت دارا شدن حقوق و تکالیف را دارد و شخص حقیقی هم نمی باشد، در واقع عبارت است از صلاحیت دارا شدن حقوق و تکالیف برای موضوعات غیر انسان.

وقف

در لسان حقوقی عمل حقوقی خاصی است که مالک مال جهت تحقق بخشیدن به آرمانهای خیر خواهانه و انسان دوستانه خویش بخش معینی از دارایی خود از نقل و انتقال مصون نگه می دارد و منافع آن را به مصرف معینی اختصاص می دهد، وقف در متون اسلامی بسیار مورد توجه قرار گرفته و قانون مدنی ما نیز که برگرفته از فقه امامیه است مواد ۵۵ الی ۹۱ را به این تاسیس حقوقی اختصاص داده است، ماده ۵۵ قانون مدنی مقرر می دارد: «وقف عبارت است از این که عین مال حبس و منافع تسبیل می شود.»

فقه اسلامی

فقه دانش بدست آوردن احکام شرعی فرعی به وسیله روش های معینی از منابع فقه است. فقه در اصطلاح عبارت است از علمی که بوسیله آن احکام شرعی را از ادله تفصیلی بدست می آوریم. دلایل تفصیلی عبارتند از قرآن، سنت، اجماع و عقل. مذاهب مختلف مورد بررسی در فقه اسلامی اعم از شیعه و سنی (حنفی، مالکی، شافعی، حنبلی) است.

روش تحقیق

روش تحقیق در این پایان نامه تحلیلی توصیفی است که از طریق گردآوری اطلاعات با استفاده از منابع کتابخانه ای، اینترنتی، استفاده از کتب و مقالات چاپی و الکترونیکی به رشته تحریر درآمده است که بر مطالعه و تجزیه تحلیل اطلاعات حقوقی موجود در کتاب های حقوقی، مقالات متعدد و همچنین مطالعه منابع فقهی متکی می باشد.

فصل اول:

مفهوم و مبنای شخصیت حقوقی وقف

امروزه شخصیت حقوقی وقف به عنوان پدیده جدید در عرصه اجتماع نقش آفرینی می کند و کمتر کسی از وجود آن ناآگاه است. وجود این موجود اعتباری در اجتماع سوالات و پرسش های زیادی را به وجود آورده که نیازمند پاسخ گویی است. در کنار نوظهور بودن این پدیده فقر مطالعات و پژوهش های علمی پیرامون آن، انبوه سوالات مطرح شده و حل نشده را ایجاد کرده است لذا برای پاسخ گویی به مسائل پیرامون وجود شخصیت حقوقی وقف ضروری است، ابتدا بررسی شود نظریه شخصیت حقوقی وقف چگونه در اذهان پدید آمده و تکوین یافته است، علل شناسایی شخصیت برای موقوفات چیست و به عبارتی مبنای اعطای شخصیت به موقوفات کدامند.

مبحث اول: تعاریف

اولین قدم در شناسایی هر موضوعی تعریف آن است، تعریفی که جامع افراد و مانع اغیار باشد و از یک سو بیان کننده ماهیت بوده و از سوی دیگر حدود و ثغور آن با موضوعات دیگر را مشخص کند و قلمرو بحث را تعیین نماید. در نگارش این مبحث از این روش منطقی پیروی می کنیم و ابتدا تعاریف واژه های کلیدی این نهاد را بررسی می کنیم.

گفتار اول: شخصیت حقوقی

واژه «شخصیت حقوقی» یک ترکیب وصفی است که از دو اصطلاح «شخصیت» و «حقوقی» ترکیب یافته است. درک و برداشت صحیح از این مفهوم، اقتضاء دارد که هرکدام از مفردات ترکیب مزبور به تنهایی مورد بررسی واقع شود و سپس اصل اصطلاح مورد تعریف قرار گیرد.

بند اول: شخصیت

واژه «شخصیت» از شخص (Person) گرفته شده است. شخص در فرهنگ نامه ها^۱ به معنی انسان -کسی که در نمایش نامه یا داستان نقش دارد و با خصوصیات خود ظاهر می شود^۲- و بازیگر نمایش

^۱ معین، محمد، فرهنگ فارسی معین، ج ۲، چاپ چهارم، انتشارات امیر کبیر، تهران، ۱۳۶۰، ذیل واژه شخصیت

^۲ همان

آمده است. واژه «شخصیت» نیز در لغت به معنای سنجیه مختص هر شخص، مجموعه عوامل باطنی یک شخص (از احساسات و عواطف و افکار) می باشد.^۱

واژه شخص و شخصیت در رشته های زیادی از جمله روان شناسی، جامعه شناسی و حقوق به کار می رود، ولی در هر رشته معنایی مخصوص به خود را دارد. براساس آن چه در اصطلاح حقوق متداول گردیده «شخص» موجودی است که دارای حق و تکلیف می باشد که بر دو نوع است: «شخص حقیقی» که همان انسان است و گاه از آن به شخص طبیعی نیز تعبیر می شود و دیگری «شخص حقوقی» است.

«شخصیت» نیز در علم حقوق، عبارت است از: «وصف و شایستگی شخص برای اینکه بتواند طرف و صاحب حق و تکلیف باشد». بنابراین «شخصیت» یکی از حالات و صفات شخص است که به موجب آن می تواند طرف حق و تکلیف واقع شود.

بند دوم: حقوقی

اضافه کردن وصف حقوقی به واژه شخصیت از حیث تقابل شخص حقوقی در برابر و مقابل شخص حقیقی به کار رفته است، و مقصود از این عنوان آن است که این گونه موجودات، اشخاص حقیقی (انسان زنده) نیستند ولی همچون اشخاص حقیقی طرف حق و تکلیف می باشند و کم و بیش از همان امتیازات و حقوق اشخاص حقیقی بهره مند هستند. بی تردید شخص حقیقی علاوه بر اصالت و واقعیتش از تقدم وجودی و زمانی نسبت به شخص حقوقی بر خوردار می باشد. زیرا موجودی که بلاواسطه و به صورت طبیعی و حقیقی موضوع حقوق و تکالیف قرار می گیرد تنها انسان زنده واجد حیات مستقل است. واژه «حقوقی» در ترکیب شخصیت حقوقی به خوبی موید برداشتی است که از این وصف بر می آید.

^۱ آریان پور کاشانی، عباس، فرهنگ انگلیسی فارسی، ج ۴، چاپ سوم، انتشارات امیر کبیر، تهران، ۱۳۶۳

واژه prrson در Black s Low Dictionary آمده است:

Person: In general usage a human being (natural person) though by statue term my include a firm, labor organization, partnership, associations, corporations, legal representatives, trustees in bankruptcy receivers. p595.